

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/320558406>

Kiev Rus Devletinden Bu Yana Ukrayna ve Rusya Coğrafyasında Çeviri Faaliyetleri ve Çeviribilim Translation Activities and Translation Studies in Ukraine and Russia from Kievan Rus' ...

Article · January 2016

CITATIONS

0

READS

694

1 author:

[Sergii Sorokin](#)

Kyiv National Linguistic University

8 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Translation Studies [View project](#)

Turkish, Translation Studies [View project](#)

Kiev Rus Devletinden Bu Yana Ukrayna ve Rusya Coğrafyasında Çeviri Faaliyetleri ve Çeviribilim

Translation Activities and Translation Studies in Ukraine and Russia from Kievan Rus'
till Nowadays

Sergii V. SOROKİN*

Öz

Çeviribilim dahil olmak üzere herhangi bir bilim dalının önemli bir kısmını, o bilim dalının tarihi oluşturur. Çünkü tarihte, sadece bilimin değil herhangi bir toplumsal olayın çağdaş durumunun ipuçları saklıdır. Tarihi incelemeler, günümüzde yapılan bilimsel araştırmaların ve uygulanan yöntemlerin temellerini anlamamızı sağlar. Çeviri faaliyetleri, eski çağlara kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Çeviri tarihinin her bir gelişim aşamasında, belirli bir dönemde ve belirli bir ülkede, o döneme ve o ülkeye özgü özellikleri vardır. Bugünlerde Rusya ve Ukrayna'nın bulunduğu coğrafyada ilk çevirilerin X. yüzyılda Kiev Rus Devleti döneminde yapıldığı, izleyen yüzyıllarda da aynı coğrafyada kurulan, devam eden ve son bulan Moğol Devleti, Moskova Çarlığı, Rzeczpospolita, Rus İmparatorluğu, Sovyetler Birliği gibi devletlerde yoğun bir biçimde çeviri faaliyetlerinin gerçekleştiği bilinir. Bir çeşit insan faaliyeti olarak kabul edilen çevirinin uzun bir tarihi olduğu halde çeviribilim XX. yüzyılın ortalarına doğru ancak oluşan bir bilim dalıdır. Sovyetler Birliği'nde, dağılmasının ardından da Rusya'da ve bağımsızlığına kavuşan Ukrayna'da çeviribilim uzmanları birçok bilimsel eser vermiş, çeviri kuramının gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu makalenin amacı, tarihi açıdan eleştirel kaynak incelemesi yaparak, Rusya ve Ukrayna'yı kapsayan geniş bir coğrafyada gerçekleşen çeviri faaliyetlerini, yapılan çevirileri ve çeviri kuramı ile ilgili görüşleri incelemektir. Bunun yanı sıra çeviri alanında çalışan en önemli isimlerin bilimsel yapıtları ve Rusça ve Ukraynaca'ya çevrilen Türkçe edebi eserler üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda küreselleşme süreci içinde bulunan dünyamızda, farklı ülkelerde çalışan bilim adamlarının başka ülkelerde yapılan bilimsel araştırmalara ulaşabilmesi önemlidir. Bu yüzden makalenin bir başka amacı da Türkiye'de çeviribilim alanında çalışan uzmanlara Rusya ve Ukrayna'daki çeviri faaliyetleri ve çeviribilim çalışmaları ile ilgili bilgi vermektir.

Anahtar Sözcükler: *çeviri, çeviri tarihi, çeviri faaliyetleri, çeviribilim, Ukrayna, Rusya*

Abstract

The history of every branch of knowledge, including the theory of translation, is a very important part of the field of study, due to the fact that history gives the clue for the modern state of any social phenomenon and not only in the sphere of science or knowledge. Historical research provides our understanding of the investi-

* Doç. Dr., Kiev Ulusal Dilbilim Üniversitesi, Doğu Bilimleri Fakültesi, sergii.sorokin@yandex.ua

gations bases carried out and methods applied nowadays. Translation activities have a long history that goes back to ancient times. Each stage of the history of translation development in a certain period of time and country comprises features and characteristics inherent for the particular period of time and country. Nowadays we have got scientific evidence that the first translations on the territory of modern Russia and Ukraine were made in the X century in the times of the Kievan Rus' State. Translation activities were very intense in the states that arose, existed and disappeared on those territories as the Mongol Empire, the Tsardom of Moscow, the Polish–Lithuanian Commonwealth (Rzeczpospolita), the Russian Empire, the Soviet Union. Although translation is considered to be a type of human activity that has the long history, translation theory is a branch of arts that was formed in the middle of the XX century. Specialists in the sphere of translation, in the Soviet Union and after its dissolution in Russia and Ukraine that renewed independence, wrote many scientific works and made valuable contributions to the development of the theory of translation. The aim of this paper is to investigate translation activities, translated literary works and propounded opinions concerning translation studies using the method of critical analysis of historical sources. The most outstanding researchers in the sphere of translation studies in Russia and Ukraine and their scientific works as well as Turkish literary works translated into Russian and Ukrainian are other topics of the paper. At the same time in the atmosphere of globalization in which the world is developing and living nowadays, it's very important for scientists from all over the world to get access to the scientific research made in other countries. That's why another aim of this scientific paper is to provide Turkish scientists, working in the sphere of translation theory, with information about translation studies and activities in Russia and Ukraine.

Keywords: *translation, history of translation, translation activities, translation theory, Ukraine, Russia*

Giriş

Çeviri faaliyetlerinin tarihi; çevirinin değişik yönlerini inceleyen bir bilim dalı olan çeviribilimin önemli ve ayrılmaz bir kısmını teşkil etmektedir. Çeviri tarihinin incelenmesi, şu ya da bu halkın kültürünü, kültürlerarası ilişkilerin gelişim yollarını, çeviri kuramının kaynaklarını anlamak için ipuçları vermektedir. Çeviribilim; Avrupa, Asya, Amerika olmak üzere geniş bir coğrafyada yapılan pratik çeviri faaliyetleri esası üzerinde kurulduğuna göre çeşitli ülkelerde gerçekleşen çeviri faaliyetlerinin tarihini irdelemek çok önemlidir. Tarihi araştırmalarda başlıca yöntem olarak eleştirel kaynak incelemesi yöntemi uygulanır. İlgili makalede yazılı kaynaklara ve XX–XXI. yüzyıl çeviri uzmanlarının bilimsel çalışmalarına dayanılarak Türkiye'nin yakın komşuları olan ve farklı dönemlerde aynı devletlere ve devlet birliklerine dahil olan çağdaş Ukrayna ve Rusya coğrafyasında çevirinin, çeviri faaliyetlerinin ortaya çıkışı ve gelişim süreci incelenmiştir.

X–XIII. yüzyıllar Kiev Rus Dönemi

Ukrayna ve Rusya coğrafyasında çeviri faaliyetlerinin tarihi Kiev Rus Devleti dönemine kadar uzanmaktadır. 988 yılında Kiev Rus devletinde Hıristiyanlık kabul edildikten sonra azizlerin hayatlarından, dini mesellerden söz eden, yeni dinin dogmalarını halka bildiren yazıların Rus (Eski Slav) diline çeviri ihtiyacı hissedilmiştir. Eski Rus (Eski

Slav, Eski İslav) dilinden söz ederken aslında iki dil söz konusu olmaktadır. Biri, Kiev Rus Devleti'nde yaşayan halkın konuştuğu Eski Rus dili (ya da birbirine benzeyen diller bütünü, doğu Slav kavimlerinin dilleri), bir diğeri de Kiril ve Methodius kardeşlerin IX. yüzyılda o zamanki Bulgarca, Makedonca ve Grekçe karışımı olarak ortaya çıkardıkları ve alfabeyle oturttukları, Doğu Slavlarının edebi ve resmi dil olarak ortaklaşa kullandıkları ancak hiç bir halkın konuşma dili olmayan, yapay dil niteliği taşıyan Eski Slav Dilidir. Bilgi ve kaynak yetersizliği yüzünden bu iki dilin birbirine ne kadar yakın ya da birbirinden ne kadar uzak olduğunu saptamak zordur. Konuşma Eski Rus dili, günümüzde geniş bir alanda kullanılan Ukraynaca, Beyaz Rusça ve Rusça'nın temelini oluşturan, Doğu Slav Dilleri grubuna dahil olan, üç dilin kaynağı, ana dilidir. Sözcükler ve dilbilgisi açısından, çağdaş Ukraynaca, Eski Rus diline en çok yakınlık gösterir. Kiev Rus Devleti'nde ve Rus (Moskova) Çarlığı'nda XVII. yüzyıl sonlarına kadar edebi ve resmi dil olarak kullanılan Eski Slav dili ise zaman geçtikçe sadece Ortodoks Kilisesi'nde dini törenlerde ve ayinlerde kullanılan Kilise Slavcası durumuna gelmiştir. Bugün itibariyle sırf Rus Ortodoks Kilisesi'nde kullanılmaktadır. Bulgarlar, Ukraynalılar, Çekler, Rumenler, Sırplar olmak üzere Rusların dışındaki Ortodokslar, kilise ayinlerinde ulusal dillerini kullanmaktadırlar.

X. yüzyılda Kitab-ı Mukaddes'in bazı kısımları, dua kitapları Rus diline çevrilmiştir. Anılan kutsal yazıların çoğu Bulgaristan'da tercüme edildiği halde Kiev Rus Devleti'nde çok yaygındı. İlk dini kitaplar, Kiril alfabesinin yaratıcıları olan aziz kardeşler Kiril ve Methodius tarafından yazılmıştır (İvanova, 1998).

Orta Çağ Avrupa ülkeleriyle sıkı ticari ve kültürel ilişkiler sürdüren Kiev Rus Devleti'nin tarihinin ilk aşamasında kitapların çevrilerek iletilmesinde başlıca rolü Bulgaristan oynamakla birlikte XI. yüzyılın ilk yıllarında Kiev Prensi (*Knez*) Bilge Yaroslav, kitapların Rus Devleti'nde çevrilmesinin önemini anlamıştır. Ünlü ilk eski Rus vakanüvis **Nestor**'un 1037 yılında ifade ettiği gibi "*Yaroslav birçok yazıyı bir araya getirterek Slav diline çeviriler yapılmasını emretmiştir*" (Korunets, 2008, s. 188). Fiilen Kiev Prensi Yaroslav'ın himayesinde, İstanbul'daki Ayasofya'dan esinlenerek Kiev'de yaptırdığı Kutsal Sophia Katedrali'nde Antik (Eski) Yunan dili (Grekçe)'den çeviriler yapabilecek mütercimler yetiştiren bir okul kurulmuştur. Bu okul, iyi bilinen İspanyol Toledo ve Kuzey Okulları'ndan ve hatta dünyaca ünlü Fransız Port-Royal Okulu'ndan önce kurulmuştur (Korunets, 2008, s. 188). İlk başta Kiev Çeviri Okulu'nun başlıca amacı, kiliselerde ve dini işlerde uygulanmak üzere Antik Yunanca'dan çevrilmiş malzemeler sağlamaktı. Bir süre sonra da İncil'i ve başka dini ve dini olmayan eserleri çevirmek gibi daha önemli amaçlara ulaşılması planlanmıştır. Bilindiği gibi XI–XIII. yüzyıllar arasında (1240 yılında yaşanan Moğol istilasına kadar) Kiev Rus Devleti'nde "Physiologus" gibi bilimsel eserler, Titus Flavius Josephus'un "Yahudi Savaşı'nın Tarihi" adlı eseri ve Plutarchus, Aristoteles yapıtları olmak üzere edebi ve tarihi kitapların yanı sıra halk masalları çevrilmiştir (Korunets, 2008, s. 189).

Başka Orta Çağ Slav ve Avrupa ülkelerine göre Kiev Rus Devleti'nde XI, XII ve XIII. yüzyıllarda Rus diline çevrilmiş kitap sayısının çok olması, dikkat çekicidir. Yukarıda bahsedildiği üzere o dönemde yapılan çeviriler çoklukla dini kitaplardı. Hıristiyan felsefe ve dünya görüşünün temellerini açıklayan, II–VIII. yüzyıllara ait "kilise atalarının" yapıtlarından oluşan *patristik literatür*, kilise vaazları ile ilgili

kuramsal ve uygulamalı konuların görüşüldüğü *homiletik literatür*, "Saint İrene'nin Hayatı", "Saint Alexius'un Hayatı" gibi azizlerin hayatlarından söz eden eserler çok yaygındı. Başta "Rahip Georgios Hamartolos Vakayinamesi" ve "İoannes Malalas Vakayinamesi" olmak üzere Bizans Vakayinamelerinin çevirisi, Rus Devleti'nde kültürün gelişimi açısından önemli rol oynamıştır. Aynı dönemde "Bilge Ahikar Hikayesi", "Barlaam ve Josaphat Hikayesi" ve bir nevi şövalye romanı niteliği taşıyan "Digenis'in Hayatı" gibi dini içerikli olmayan kitapların çevirileri de mevcuttu. Sözü geçen eserlerin çoğu harfi harfine (sözü sözüne) çevrildiği halde o dönemin Kiev Rus Devleti'nin halk diline çok yakındı. Araştırmaların gösterdiği gibi bazı çeviriler çok yüksek kalite düzeyinde yapılmıştır (Komissarov, 2002, s. 84).

Dini kitaplar sözü sözüne çevrildiği halde orijinal yazıyı noktası noktasına kopya etmeyen, serbest şekilde yapılan birkaç çeviri de vardı. Bunların arasında J. Flavius'un "Yahudi Savaşı Tarihi" adlı eseri, en önemli çevirilerden biriydi.

Genellikle o zamanlarda çevirmenin çalışma yöntem ve ilkeleri üzerinde durulmamış, çevirmenin çalışmalarıyla ve çevirdiği eserlerle ilgili yorumlar yapılmamıştır. Çevirmenler, kutsal eserlerin ve eski Yunan filozoflarının yapıtlarının sözü sözüne çevrilmesi gerektiğini, dini içerikli olmayan kitapların da istendiği gibi yani serbest biçimde tercüme edilmesinin mümkün olduğunu bildikleri halde bu konular üzerinde pek fazla düşünmeden sırf "çeviri yaparlardı". Ve de önceki yüzyıllarda olduğu gibi örneğin M.Ö. 240 yılında Homeros'un "İlyada"sını zarif Latince'ye tercüme eden Lucius Livius Andronicus çeviride uyguladığı yöntem ve prensiplerden nasıl bahsetmemişse yukarıda sözü geçen İspanyol, Fransız ya da Kiev Çeviri Okulları temsilcilerinden hiç biri o dönemde geçerli olan ve çevirmenlerin uygulaması gereken bir kurallar listesi ortaya çıkaramamıştır. Her bir çevirmen kendine göre çeviriler yapmış, ister genel anlam ister ince detaylar olsun kendi önemli saydığını çevirmeye çalışmıştır. Eski Roma döneminde Horatius, Quintilianus ve Apuleius'un yaptıkları çevirilerde ya da Klasisizm döneminde Paul Scarron'un 1642 yılında çevirdiği "Aeneis"te görüldüğü gibi orijinal metnin tanınmayacak kadar değiştirilerek çarpıtılmış olması sık rastlanan bir durumdu.

XIII–XV. yüzyıllar Moğol İstilas Dönemi

1228–1480 yılları arasında yaşanan Moğol istilası sırasında Rus devleti'nde çeviri faaliyetleri az da olsa devam etmiştir. Birçok dini eserin yanında "Hint Çarlığı", "Truva (Troya) Savaşı" olmak üzere dini olmayan kitaplar da tercüme edilmiştir. Ülkenin siyasi ve iktisadi hayatı ile ilgili çeviriler de mevcuttu. XIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIV. yüzyılda yapılan çeviriler Moğol istilası altında bulunan Rus halkının ruhi durumuna tümüyle uygun olup, "Hint Çarlığı Hikayesi", "Romalı Macarius Hikayesi" gibi dünya sonunun yakınlığını anlatan ütöpik ya da eskatolojik eserler niteliğindedir. Çevirilerin büyük bir kısmı Antik Yunanca'dan yapıldığı halde bazı çevirmenlerin Latince veya Klasik İbranice kaynaklardan esinlendikleri bellidir. XIII. yüzyılın sonundan başlayarak Kiev'in kültürel ve politik merkez olarak önemini kaybetmesi ile beraber birçok kültürel ve manevi değerler kuzeye doğru "akmaya" başlamıştır. Aynı dönemde Doğu Slav coğrafyasında yaşayan halkların dil ve kültürünün Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya olmak üzere üçe ayrılması süreci sona ermiştir. Ancak kitaplarda kullanılan başlıca dil

olarak Kilise Slavcası önemini saklamıştır.

XVI–XVIII. yüzyıllar Moskova Çarlığı ve Rzeczpospolita Dönemi

XVI. yüzyıla kadar Rus devletinin merkezi Kiev'den Moskova'ya kesin olarak intikal etmiştir. Eskiden beri bir yazının çevirisi yapılırken çeviride çevirmenin ismi geçmezken, XVI. yüzyıldan sonra anonim çevirilere son verilmiş, dilin ve kültürün gelişiminde çevirmenlerin rolü daha çok artmıştır. 1516 yılında Rus Çarı III. Vasil'in çağrısı üzerine bir Yunan manastırından Moskova'ya çevirmen sıfatıyla **Maximus Grek** isminde biri gelmiştir. Yaklaşık olarak 1556 yılında vefat edinceye kadar dini ve dini olmayan birçok kitap tercüme etmiştir. Önceleri Rus dilini bilmediği için bütün çeviriler iki aşama olarak yapılırdı. Tercüme edilmesi gereken yazılar, Maximus Grek tarafından Antik Yunanca'dan Latince'ye, sonra da Rus çevirmenler tarafından Latince'den Rus diline çevirilirdi. Uygulanılagelmiş geleneklere sık sık uymadığı için "kutsallığı tahkir" ve "dalalet" (kutsal sayılan şeyleri aşağılama, kilisenin gösterdiği doğru yoldan sapma) ile birçok defa suçlanan Maximus Grek sadece çevirmen değil, yazar, eğitimci (pedagog) ve filozoftu. Verdiği eserlerde çeviri sanatı ile ilgili birçok görüş ve düşüncesi bulunan Maximus Grek, çevirmeden önce orijinalin iyice incelenmesi, tüm incelik ve detaylara kadar inilmesinin önemli olduğunu, bunun için de çevirmenin sadece yabancı bir dili bilmesi değil geniş bilgiye sahip olması ve titiz bir biçimde ön hazırlıklar yapması gerektiğini savunmuştur (Komissarov, 2002, s. 98; Dunayev, 1916, s. 88).

XVI. yüzyılda astronomi, astroloji, matematik ile ilgili bilimsel yazıların çevirileri de yapılmıştır. O zamanki çevirmenler aslında dört gruba ayrılabilir. Birinci gruba, değişik resmi kuruluşlarda çevirmen olarak çalışan ve çoğunlukla yabancı olan ya da Rus Çarlığı'nın güney ya da batı bölgelerinden gelenler dahildi. Birinci gruptaki çevirmenler Lehçe, Almanca, Felemenkçe gibi yabancı dilleri iyi bilmekle birlikte Rusçayı çok az bildikleri için yazıcıların yardımı ile çeviri yaparlardı. İkinci gruba, Antik Yunanca'dan ve Latince'den dini yazılar tercüme eden bilgin rahipler dahildi. Bunlardan en ünlüleri, **Epiphanius**, **Arsenius Grek** ve **Dionysius Grek**'tir. En kalabalık olan üçüncü grup, yabancı dili az çok bilen ve zaman zaman bir iki çeviri yapan kişilerden ibaretti. Ve sonuçta dördüncü grup, Rus dilini ve kültürünü zenginleştirmek için gönüllü olarak çeviri yapanlardan oluşmaktaydı. Sözü geçen çevirmenlerden en ünlüleri, **Andrey Matveyev**, **Andrey Bogdanov**, **Prens Kropotkin**.

Çek araştırmacı **Svĕtla Mathausarová** "Eski Rus Söz Sanatları" adlı monografisinde değişik uzmanların yaptığı çevirilerin karşılaştırmalı analizi temeli üzerinde Çar Petro öncesi Rus (Moskova) Devleti'nde uygulanan bir çeviri sistemleri listesi ortaya çıkararak: 1) litürji metinlerinin çevirisinde kullanılan sözü sözüne (harfi harfine) çeviri; 2) dini içerikli olmayan metinlerin çevirisinde kullanılan serbest (özgür) çeviri, anlam çevirisi; 3) orijinal metnin ve çevirinin dilbilgisel özelliklerine ağırlık veren Maximus Grek çeviri okulu, "dilbilgisel çeviri kuramı"; 4) hem anlamın hem de dış biçimin çevirisini talep eden sentetik (bileşimli) çeviri kuramı olmak üzere dört çeviri sisteminin varlığını ileri sürmüştür (Mathausarová, 1976, s. 65).

Slav kültür merkezinin Moskova'ya intikaline karşın Ukrayna kültürü, kendi çeviri okullarını ve çeviri sistemini koruyacak kadar güçlü çıkmıştır. XV. yüzyılda Eski

Ahit'in bazı kitaplarının ve İncil'in değiştirilmiş ve düzeltilmiş yeni çevirileri yapılmıştır. XV. ile XVII. yüzyıllar arasında Ukrayna coğrafyasında çeviri faaliyetleri, Ukrayna edebiyatı yerini almıştır. Günümüz Ukraynasının büyük bir kısmı Rzeczpospolita olarak adlandırılan Lehistan (Polonya) ve Litvanya Devlet Birliği'ne dahil olduğu için neredeyse bütün eserler Lehçe'den çevrilirdi. Aynı zamanda Moskova Çarlığı'nın Ukrayna kültürüne etkisi az da olsa mevcuttu. Sözkonusu etkinin başlıca kaynağı, Doğu Slav coğrafyasında kurulan ilk öğretim ve eğitim merkezi Kiev Mohyla Akademisi'ydi. XVII. yüzyılda Ukrayna üzerindeki etki yüzünden Lehistan ile Rusya arasında gerginlik tırmanmıştır. Neredeyse aynı yıllarda Ukraynaca'ya çeviriler yapılmaz duruma gelmiştir. Ukrayna'nın Moskova Çarlığı'na katılmasının ardından Ukrayna coğrafyasında çevirinin gelişimini, 1) Ukrayna'nın bağımlı bir halde bulunması; 2) resmi dil statüsüne sahip Rusça'nın her alanda devlet tarafından desteklenmesi; 3) XVIII. yüzyıl başından itibaren getirilen Ukraynaca kitaplar yayımlatma yasağı olmak üzere bir dizi faktör olumsuz yönde etkilemiştir (Saunders, 1995).

Yukarıda bahsedildiği üzere XVII. ve XVIII. yüzyıllarda önemli bir öğretim ve eğitim kuruluşu olan **Kiev Mohyla Akademisi**, değişik çevirilerin de yapıldığı meşhur bir bilim merkeziydi. Bu isim altında Kiev Mohyla Akademisi 1659 ile 1817 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Akademinin kurucusu, Ukrayna'da ve Rzeczpospolita'da bilinen bir politikacı, eğitimci ve Ortodoks Kilisesi liderlerinden biri, 1627 yılından beri Kiev-Pechersk Lavrası (Kiev-Pechersk Manastırı, Kiev Mağaralar Manastırı)'nda arkimandritlik (yani manastır başkanlığı) yapan, 1633 yılından beri Kiev, Galiçya ve bütün Rus topraklarının metropoliti, Konstantinopolis Patriği'nin ekzarhı, Moldovalı boyarlardan **Petro Mohyla**'dır. Akademinin ünlü mezunlarından biri, çevirileriyle de bilinen Ukraynalı filozof **Grigoriy Skovoroda**'dır. Aynı zamanda çeviriler yaptıkları halde Kiev Mohyla Akademisi mezunları ve bilim adamları da dahil olmak üzere o dönemin Ukraynalı çevirmenleri; çeviri teorisi, yöntemleri ve prensipleri ile ilgili eser bırakmamışlardır (Korunets, 2008, s. 189).

XVIII–XX. yüzyıllar Rus İmparatorluğu Dönemi

Rusya'da XVIII. yüzyılın başında Çar I. Petro tarafından başlatılan reformlar çeviri faaliyetlerinin de olumlu yönde gelişmesini sağlamıştır. Öncelikle kutsal metinlerin çevirisinden dini içerikli olmayan yazıların çevirisine geçildiği görülmüştür. Ekonomik ve politik reformlar; bilim, teknik, savaş, sağlık, diplomasi alanlarında çeviri yapılmaya başlanmasını sağlamıştır.

Çeviri alanında en büyük ve köklü değişiklikler XVIII. yüzyılda yaşanmıştır. Çar I. Petro'nun toplumsal, politik, ekonomik reformlarından sonra çeviri sanatı ile ilgili talepler artmış, I. Petro tarafından çevirinin anlaşılır olmasını talep eden bir emir çıkartılmıştır (Komissarov, 2002, s. 99). Yeni çeviri kurallarının oluşumunda, ünlü Rus bilginler **Mihaylo Lomonosov**, **Aleksandr Sumarokov** ve **Vasiliy Trediakovskiy**'in rolü çok büyüktür. Anılan bilginler sadece çeviriler yapmakla kalmamış, çalışmalarında çevirmenliğin önemini vurgulamış, çeviri sanatı ile ilgili, çevirinin nasıl yapılması gerektiğini açıklayan kuramsal izahatlar vermişlerdir.

XVIII. yüzyılda çeviri faaliyetlerinin üç başlıca özelliği vardı. Birincisi, çeviri

faaliyetlerinin yeni örgütsel biçimleri ortaya çıkmıştır. I. Petro'nun "Yabancı Kurul"unda (*İnostrannaya Kollegiya*) bir çevirmenler grubu vardı, 1735 yılında St. Petersburg Bilimler Akademisi nezdinde, o dönemin profesyonel çevirmenlerini bir araya getiren "Rus Kurulu" (*Russkaya Assambleya*) adlı bir teşkilat kurulmuştur (Kopeleviç, 1997, s. 78). Asambelenin amaçları, tercüme edilecek kitapları seçmek, çevirmenlerin uyması gereken kural ve prensipleri ortaya koymak, yapılmış çevirilerin kalitesini değerlendirmek, çevirmenler yetiştirmektir. O zamanki anlayışlara göre, çevirmenin en az üç dilden çevirebilmesi şarttı. Bunlar, Latince, Almanca ve Fransızca'ydı. 1748 yılında İmparatoriçe Yelizaveta (Elizabeth) tarafından daha çok dini olmayan kitapların tercüme edilmesini talep eden bir emir çıkartılmıştır. Ve o zamanlardadır ki, çevirmenlere yaptıkları çeviriler karşılığında ücret verilmeye başlanmıştır (Komissarov, 2002, s. 100).

İkincisi, çevrilmekte olan kitapların karakteristiklerinin değişmesiydi. Klasik edebiyat çevirilerinin yanı sıra, yapılmakta olan reformların gereği olan pragmatist çevirilerin sayısı önemli ölçüde artmıştır. Tercüme edilen diller de değişmiş olup, daha çok Fransızca, İngilizce, Almanca gibi çağdaş dillerden çeviriler yapılmaya başlanmış, Lehçe gibi diller popülaritesini kaybetmiştir. Bir süre sonra "teknik" çeviriler, edebi eserlerin çevirilerine yerini bırakmıştır. Uygulanmakta olan reformlar toplumun kültürel ihtiyaçlarının artmasına sebebiyet vermiş, ancak o dönemin Rus edebiyatı, artmakta olan ihtiyaçları karşılayamamıştır. Toplumun önemli sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak isteyen çevirmenler, vatandaşlarına bilim ışığı vermeyi, toplum içindeki ilişkileri pekiştirmeyi, yeni Rus edebiyatını yaratmayı amaçlarıdır.

Çevirmenliğin sosyal önemini anlaşılmaması, o dönemin üçüncü karakteristik özelliğidir. Çeviri; orijinal edebi eserlerin yaratılması kadar önemli bir sanat olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

XVIII. yüzyılda; sonraki yıllarda Rus edebiyatında önemli bir yer kazanmış olan "şiir tercümesi" ortaya çıkmıştır. Örneğin, **Vasilij Trediakovskiy**; Paul Telman'ın "Aşk Adasına Seyahat" adlı romanını çevirirken geleneksel Rus kafiyesini kullanmış, birçok şiir çevirmiş ve okurların takdirini kazanmıştır. **Mihaylo Lomonosov**'un Latince'den, Almanca'dan, Fransızca'dan ve Antik Yunanca'dan yaptığı şiir tercümelemleri de Rusya'da iyi biliniyor (Komissarov, 2002, s. 101).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak ve tüm XIX. yüzyıl içerisinde Rusya'da çeviri alanında, serbest çeviri, orijinal edebi eserlerin değiştirilerek dolaylı anlatımı gibi genellikle Avrupa'da izlenen yönelimler görülebilirdi. O dönemin çevirmenlerinin görüşleri Vasilij Trediakovskiy'in "Çevirmen, eser müellifinden sırf ismi açısından farklıdır. Üstelik de şunu diyebilirim: müellif bilge olsa da çevirmenin yüz kat daha bilge olması lazımdır" sözlerinden aşlaşırlar (Kurilov, 2005).

Rus çeviri sanatının altın çağı, XIX. yüzyıldır. XVIII. yüzyılda çeviri özel bir profesyonel faaliyet haline gelmişken, XIX. yüzyılda en yüksek sanatlardan biri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yeni Rus çeviri okulu, özellikle tarihçi **Aleksandr Karamzin** ve şair **Vasilij Zhukovskiy** (Jukovskiy) gibi ünlü sanatkarların katkıları sayesinde kurulmuştur. XVIII. yüzyıl sonunda ve XIX. yüzyıl başında Aleksandr Karamzin değişik dergilerde birçok çevirisini yayımlamıştır. Antik Yunanca'dan, Fransızca'dan, Latince'den, Almanca'dan, İngilizce'den, İtalyanca'dan ve bazı doğu dillerinden klasik ve modern müelliflerin yapıtlarını tercüme eden Aleksandr Karamzin;

çevirinin, yazarın ve şairin tarzını pekiştirdiğini ve çok iyi bir bilgi kaynağı olduğunu zannederdi (Veledinskaya, 2010, s. 75).

XIX. yüzyıl Rusya'sında çeviride yaşanan dönüm noktası, hem şair hem de yetenekli çevirmen olan Vasiliy Zhukovskiy'in ismi ile doğrudan ilişkilidir. Yapmış olduğu çeviriler harikulade canlı ve doğal bir üslup ve imge sistemi ile bir bütünlük hissi vermektedir. Ünlü Rus şairler **Piotr Vyazemskiy** ve **Afanasiy Fet**'ten farklı olarak Vasiliy Zhukovskiy hiç bir zaman şiirde sözü sözüne çeviri yöntemi yanlısı olmamış, hep yaratıcı çeviri gereğini savunmuştur. Akademisyen **Viktor Zhirmunskiy** (Jirmunskiy)'e göre, şair Vasiliy Zhukovskiy yaptığı şiir çevirilerinde kendi hayat görüşüne ve şair ideolojisine yakın öğeleri daha çok ortaya çıkarmaya ve artırmaya çalışmıştır (Voronina, 2012).

İngilizce'den, Fransızca'dan, Eski Slav Dili'nden, Latince'den ve Almanca'dan çeviriler yapan Vasiliy Zhukovskiy de, ünlü Rus şair Aleksandr Puşkin'in değişiyile "çeviri dahisi"dir (Puşkin, 1937, s. 48). Vasiliy Zhukovskiy sayesinde Rus okurları, Friedrich von Schiller, Johann Wolfgang von Goethe, George Gordon Byron, Walter Scott gibi dünyaca ünlü yazar ve şairlerin eserlerine ulaşabilmiştir. Homeros'un "Odysseia"sını Rusça'ya tercüme eden odur. Aleksandr Karamzin gibi serbest çeviri yanlısı olan Vasiliy Zhukovskiy'in yaptığı çeviriler, arasına bir nevi "dolaylı anlatım", arasına da orijinal eserin motiflerine dayanan birer yeni eser niteliğindedir. Bazen Vasiliy Zhukovskiy eserin yerini Rusya'ya aktarır, kahramanlara da Rus isimleri verir (bu bağlamda Vergilius'un "Aeneis" adlı eserini "dolaylı anlatım" üslubuna göre Ukraynaca'ya tercüme eden ünlü Ukraynalı şair **İvan Kotlyarevskiy**'den söz etmek hiç te gereksiz olmayacak). Rus çeviri okulu, başarılarını önemli ölçüde Vasiliy Zhukovskiy'e borçludur.

Ünlü Rus şairler **Aleksandr Puşkin** ve **Mihail Lermontov** da Rusya'daki çevirmenliğin tarihinde büyük bir rol oynamışlardır. Tercüme etmiş oldukları eserlerin sayısı az olduğu halde çeviri kalitesinin yükseltilmesi için büyük katkılarda bulunmuşlardır. Yaptıkları çeviriler (arasına bunlar zaten dolaylı anlatım niteliğindedir) başka çevirmenler için birer örnektir. Özellikle de Aleksandr Puşkin'in çevirinin gelişimindeki rolünün altını çizmek gerektir. Aleksandr Puşkin, devamlı olarak çevirmenlikle ilgili sorunlarla ilgilenir, çeviriler hakkında kritik yazılar yayımlatarak orijinale mümkün olduğu kadar yakın kalınmasını, çevirmenin edebi stiline iyi olmasını, çevirilerin yüksek kalite seviyesinde yapılmasını talep ederdi (Komissarov, 2002, s. 102).

O dönemde çevirmenlerin çoğu serbest çeviri yanlısı olduğu halde bazıları, anlamına zarar verse bile çevirinin mümkün olduğunca aslına yakın olması gerektiğini savunurdu. Harfi harfine çeviri savunucuları arasında, ünlü yazar ve şairler **Piotr Vyazemskiy**, **Nikolay Gnediç**, **Aleksandr Fet** bulunurlardı. Ancak bunlar da savundukları kurallara her zaman uymamışlardır. Örneğin, Nikolay Gnediç'in yapmış olduğu, Homeros'un "İlyada"sının tercümesi sözü sözüne çeviri niteliğinde olmayıp, Aleksandr Puşkin'in takdirini kazanmış ve günümüzde bile çok iyi bilinmekte ve okunmaktadır (Veledinskaya, 2010, s. 77). Serbest çevirilerin resmi sansüre karşı demokratik düşüncelerin propagandası amacıyla kullanıldığını da söylememiz gerekir.

XX. yüzyıl Sovyetler Birliği Dönemi

1917 yılı Ekim (Devrimi)nden sonra SSCB'de çeviri faaliyetleri yeni bir döneme girmiştir denebilir. **Maksim Gorkiy**'in girişimi üzerine, hem batılı hem de doğulu yazarların eserlerinin eski ve yeni çevirilerini yayımlamayı amaçlayan "Dünya Edebiyatı" ("*Vsemirnaya Literatura*") adlı bir yayınevi kurulmuştur. Maddi zorluklara karşın sonraki yıllarda sözkonusu yayınevi Honoré de Balzac, Anatole France, Stendhal, Christian Johann Heinrich Heine, Johann Christoph Friedrich von Schiller, George Gordon Byron, Charles John Huffam Dickens, George Bernard Shaw, Mark Twain olmak üzere önde gelen yazarların roman ve hikayelerini yayımlamıştır. 1930'lu yıllarda **Mihail Lozinskiy**, **Tatyana Şçepkina-Kupernik**, **Samuil Marşak**, **Nikolay Lübimov**, **Yevgeniya Kalaşnikova** gibi çeviri sanatçıları bütün Sovyetler Birliği'nde ün kazanmışlardır (Komissarov, 2002, s. 103).

Sovyetler Birliği'nin, birçok ulusu barındırmakta olan bir ülke olması, çevirmenliğin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Rusça konuşanlar, Gürcü, Ermeni, Özbek, Kazak, Azeri halklarının destanlarını okuma fırsatını bulmuşlardır. **Lev Ginzburg**, **Boris Pasternak**, **Nikolay Tihonov** gibi Rus şair ve yazarlar bu işe büyük katkılarda bulunmuşlardır (Komissarov, 2002, s. 104).

1920'li yıllarda çeviri faaliyetlerinde hem nitelikleri hem de nicelikleri bakımından esaslı değişiklikler baş gösterdiğinden sosyal, siyasi, bilimsel ve teknik alanlarda bilgi veren tercümelere ihtiyaç önemli ölçüde artmıştır. Profesyonel çevirmenlere olan ihtiyaç giderek arttığı için ülkede çevirmen yetiştiren bir dizi yüksek öğrenim kuruluşu kurulmuştur. Örneğin, edebi eserlerin, öncelikle Sovyetler Birliği halklarının edebi eserlerinin çevirmenleri, Yazarlar Sendikası nezdindeki Gorkiy Edebiyat Enstitüsü'nde yetiştirilirdi. 1948 yılında Ukrayna'nın başkenti Kiev'de, Kiev Devlet Pedagojik Yabancı Diller Enstitüsü kurulmuş olup günümüzde de Kiev Ulusal Dibilim Üniversitesi adı altında İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Yunanca, Fince, Norveççe, Hollandaca, İsveççe olmak üzere batı dilleri, Türkçe, Arapça, Farsça, Çince, Korece, Japonca, Hintçe, Vietnamca, İbranice gibi doğu dilleri alanında çevirmen yetiştirmeye devam etmektedir.

XIX–XX. yüzyıllarda Ukrayna'da çeviri faaliyetleri

Ukrayna'da edebi eserlerin çevirisi XIX. yüzyılın 30'lu yıllarından beri etkin bir biçimde gelişmeye başlamıştır. Romantizm akımı çerçevesinde eser veren şairler, Rus ve Leh edebi yapıtları çevirirlerdi. Örneğin **Lev Borovikov**, Vasiliy Zhukovskiy'in "Svetlana" adlı şairini, "Marusya" adı ile serbest biçimde çevirmiştir. Orijinal eserlerin ne ulusal özelliklerini ne de biçimsel özelliklerini yansıtmayan, o dönemin Ukraynalı şairlerin çoğu orijinal metinleri kısaltmış ya da uzatmıştır. 1840–1850'li yıllarda Ukrayna'da edebi çeviride en önemli yeri, Ukraynalı ulusal şair **Taras Şevçenko** (**Shevchenko**) tutar. "Davud Mezamiri" adlı bir şiir kitabında orijinal eserlerin imgeler sistemini saklamakla birlikte fikir ve düşünce açısından yeni renkler katan ulusal şair Taras Şevçenko, çevirileri ile dolaylı anlatımı birleştirmiştir. Ünlü eski Slav "İgor Ordusu Destanı"nın Taras Şevçenko tarafından yapılmış birkaç çeviri versiyonu, şairin çevirisini melodili olmasının yanı sıra daha dramatik yapmaya çalıştığını gösterir (Mahnovets, 1967).

Ukraynaca kitap yayımını önemli ölçüde kısıtlayan, 1863 yılında çıkartılan Valuyev Sirküleri (Genelgesi), edebi çevirinin gelişimi için gerekli koşulları neredeyse ortadan kaldırmıştır (Saunders, 1995). XIX. yüzyılın ikinci yarısı; William Shakespeare'nin "Hamlet"ini, Sırp halk şiirleri, Mihail Lermontov, Aleksandr Puşkin ve Nikolay Nekrasov şiirleri çeviren Ukraynalı yazar ve şair **Mihaylo Staritskiy**'in yoğun çalıştığı dönemdir. Uzmanlara göre Mihaylo Staritskiy'in çevirileri; gerçekten bir güzel söz laboratuvarı, edebiyat Ukraynacasının şekillenmesi ve yeni sözcüklerin ortaya çıkarılması için zengin bir kaynak teşkil etmiştir. Aynı dönemde çalışan, Shakespeare'nin 15 piyesini, Goethe, Schiller, Byron, Heine yapıtları çeviren **Panteleymon Kuliş**'in bazı çevirileri dolaylı anlatım biçimindedir. Bir süre sonra Taras Şevçenko'nun yanı sıra en çok bilinen Ukraynalı yazar ve şair **İvan Franko** birçok dünya dilinden çeviri alanında eser vermiştir. Söz konusu eserler arasında, Goethe'nin "Faust" adlı şiirsel trajedisi, Nikolai Gogol'ün "Ölü Canlar" adlı romanı, Heine'nin lirik şiirleri, Aleksandr Puşkin, Mihail Lermontov, Nikolay Nekrasov, Adam Mickiewicz gibi yazar ve şairlerin yapıtları, batı Avrupa halklarının destan ve şarkıları, antik müelliflerin yapıtları vardır.

"Taşçılar. Ukraynaca metin ve Lehçe çevirisi. Çeviri hakkında birkaç düşünce" başlıklı bir makalenin müellifi olan Ukraynalı şair, yazar ve çevirmen İvan Franko, kendi yazdığı "Taşçı" adlı bir şiirin Lehçe çevirilerini analize ederek hem biçimi hem de içeriği bakımından orijinal edebi bir eseri tümüyle yansıyan bir çeviriden yana olduğunu iddia etmiştir (Franko, 1980, s. 7–20). Ukraynalı şair **Lesya Ukrainka**, Heine'nin şiirlerini, Gogol ve Gorki'nin mensur eserlerini, Homerus, Dante Alighieri, Byron şiirlerini, Antik Mısır İlahileri, Antik Hint "Rigveda" İlahilerini çevirmekle Ukrayna çeviri tarihinde ün salmıştır. Doğu Avrupa, Amerika dillerinden ve Rus İmparatorluğu halklarının dillerinden, siyasi sürgün arkadaşlarının yaptığı satırlı tercüme eserleri üzerinde birçok çeviri yapan ve "Kendim için her bir eserde önemli olan genel fikir ve genel izlenim, teferruat benim için bir hiçtir" diyen Ukraynalı şair **Pavlo Grabovskiy**'in çevirileri, birer edebi eser niteliği taşıdığı halde orijinal eser hakkında net ve açık bir fikir verir (Uştan, 2009).

XX. yüzyılın 1920'li yıllarında büyük imparatorlukların çöküşünün ardından yeni devletler kurulduktan sonra ve Sovyetler Birliği coğrafyasında kırmızı terör döneminin Yeni Ekonomi Politikası (*NEP*)'e yerini bırakmasıyla Ukrayna'da çeviri faaliyetleri belirli bir şekilde aktifleşmeye başlamıştır. 1920'li yılların sonunda Ukrayna ile ilgili geniş çaplı yasaklar getirilene kadar yaklaşık 10 yıl içerisinde çeviri alanında Walter Whitman ve başka Amerikalı proleter şairlerin eserlerinin çevirmeni **İvan Kulik**, antik ve modern şairlerin eserlerinin çevirmeni **Mikola Zerov**, Taras Şevçenko yapıtlarının İngilizce ve Fransızca'ya çevirme yollarını inceleyen **Grigoriy Mayfet**, edebiyat editörü ve Ukraynaca çevirilerin eleştirmeni **Volodimir Derjavin** olmak üzere önemli isimler çalışmıştır.

XX. yüzyılda Ukrayna'da çeviri teorisini ve pratiğini olarak ün kazanmış Ukraynalı şair **Maksim Rılskiy**, Adam Mickiewicz'in "Pan Tadeusz" adlı destansı şiirini, Voltaire'nin "Orleans Bakiresi" adlı yergisel şiirini, Puşkin'in "Yevgeniy Onegin" adlı şiirini, Guy de Maupassant öyküleri, Jack London hikayeleri, Nikolay Gogol hikayeleri, Shakespeare trajedileri, Rus, Belarus, Fransız, Alman şairlerin yüzlerce eserini tercüme etmiştir. Resmi makamlar tarafından sertçe eleştirilen,

dekadanlıkla ve çağdaş sosyalist gerçeklerden kopmuş olmakla suçlanan Ukraynalı modernist şair ve yazarlardan oluşan bir gruba mensup olan Maksım Rılskiy, öbür neoklasikler gibi eserlerinde siyasi olayları yansıtmayarak 1920'li yıllarda Sovyet yaşamından ve gerçeklerinden soyutlandı, kendi kendini tecrit etti. Nadir ve az olarak "Şu Dünyada Ezgili Languedoc Var" adlı şiirinde olduğu gibi açıkça ya da "Çumaklar"¹ veya "Saşko" adlı şiirlerinde olduğu gibi gizlice ama alaycı bir biçimde ülkede ve ayrıca da edebiyatta hüküm sürmekte olan idiolojik ve siyasi baskıya karşı çıkmıştır.

Maksım Rılskiy'nin bu sert çıkışları, resmi eleştiriye maruz kalmasına, sonuçta 1931 yılında İç İşleri Halk Komiserliği (NKVD) tarafından tutuklanarak cezaevinde tam bir yıl geçirmesine sebebiyet vermiştir. Maksım Rılskiy hapishaneden salıverildiği halde tutuklanan neoklasik arkadaşları **Dmitro Zagul, Mihaylo Dray-Hmara, Pavlo Fılıpoviç, Mikola Zerov** Sovyet toplama kamplarında hayatını kaybetmiştir. Tutuklanarak hapishaneye atıldığı 1931 yılından beri Maksım Rılskiy'nin eserlerinin içeriği değişmiştir. 1932 yılında "Terazi Burcu" adlı bir şiir kitabı yayımlanan şair; Sovlet iktidarını ve yaşam tarzını kabul ettiğini ilan etmesi sayesinde tüm neoklasik şair ve yazarların içinden, Stalin teröründen tek kurtulan kişi olmuş, "resmi" Sovyet şairleri grubuna dahil edilmiş, ünlü bir Sovyet sanatçısı olarak şöhret kazanmıştır. Maksım Rılskiy'nin "Tercüme Sanatı" adlı bir çeviri teorisi kitabı, Ukraynalı çeviri uzmanları tarafından iyi bilinir (Korunets, 2003, s. 191).

Şota Rustaveli'nin "Kaplan Postlu Kahraman" adlı destansı şiirini, Ali Şir Nevai'nin "Ferhat ü Şirin" adlı tasavvufi eserini, Goethe, Friedrich Hölderlin, Rainer Maria Rilke yapıtlarını tercüme eden ünlü Ukraynalı şair, çevirmen, köşe yazarı **Mikola Bajan (Bazhan)**'in çeviri çalışmaları, orijinal eserin ve müellifinin en ince fikir ve dil ayrıntılarının yanı sıra ritmik ve fonetik inceliklerini yansıtmıştır.

Antik Grekçe'den Homeros'un "İlyada" ve "Odysseia"sı, Eshilos ve Sophocles (Sofokles) trajedileri, Aristophanes (Aristofanes) komedileri, İngilizce'den Shakespeare trajedileri, Almanca'dan Schiller dramları, Lehçe'den Juliusz Slowacki dramları, Adam Mickewicz şiirleri, Rusça'dan Lev Tolstoy'un "Canlı Ceset" piyesini çeviren **Boris Ten**, orijinal eserlerin en derin anlam inceliklerine kadar inmenin yanı sıra çevirilerini bilimsel temele oturtan ve Ukraynacayı ustaca kullanabilen bir çevirmen olarak bilinir.

En yetenekli Ukraynalı çevirmenlerin biri olarak kabul edilen **Mikola Zerov**, 1920–1930'lu yıllarda Latince'den "Roma şair antolojisi"ni, Lehçe'den Slowacki'nin "Mazepa" dramını, Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Rusça, Beyaz Rusça'dan Pierre-Jean de Beranger, Charles Marie René Leconte de Lisle, Charles Pierre Baudelaire, Francesco Petrarca, George Gordon Byron, Adam Mickewicz, Aleksandr Puşkin, Nikolay Gogol, Yanka Kupala gibi yazar ve şairlere ait bir dizi eser çevirmiştir. Mikola Zerov'un "Şiir Çevirisi Hakkında" ve "Antik Romalı Şairlerin Çevirmeni Brüsov" adlı bilimsel yazıları yayımlatmış olması, çeviribilim ile ilgili kuramsal konularla da ilgilendiğini göstermektedir.

¹ Çumak; XV ile XIX. yüzyıllar arasında Ukrayna'nın kırsal bölgelerinde gezgin tüccarlıkla uğraşan, özellikle de Kırım'a gidip tuz ticaretini yapan kimseler. Ukraynaca *çumak* sözcüğü Türkçe kökenli *çomak* sözcüğünden türetilmiştir.

1930'lu yıllarda yaşanan trajik olaylar, "Kurşuna Dizilmiş Diriliş" adıyla bilinen ve Mikola Zerov, Valerian Pidmogilny, Mihaylo Dray-Hmara, Mikola Vorony, Pavlo Pılıpoviç, Dmitro Zagul olmak üzere bir çok şair, yazar, çevirmenden oluşan bir grup Ukraynalı sanatçının Stalin rejimi tarafından kurşuna dizilerek hayatını kaybetmesine yol açmıştır (Lavrinenko, 2008)

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği Dönemi'nde Ukrayna ve Rusya'da çeviri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine 1940'lı yılların ikinci yarısında ve 1950'li yıllarda Ukrayna dahil Sovyetler Birliği coğrafyasında çeviri faaliyetleri aktifleşmekle birlikte çoklukla Sovyetler Birliği'nde Rusça yazılan eserlerin tercümeyle konu olması Rusçanın dışındaki dillerden yapılan çevirilerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Aynı zamanda yabancı dillerde yazılmış eserleri orijinal metinlerden değil Rusça çevirilerinden tercüme yoluna gidilmiştir. Bunun olumsuz bir örneği olarak da çeviri alanında skandala yol açan Miguel de Cervantes'in "Don Kişot" adlı romanının tercümesidir. 1955 yılında Ukraynalı mütercimler Vasıl Kozacıenko ve Yevgen Kroteviç, İspanyolca'yı bilmedikleri halde Rusça çevirisine dayanarak söz konusu romanı Ukraynaca'ya çevirmişlerdir. Ukraynalı edebiyat bilgini **Grigoriy Koçur**'a göre Sancho Panza'nın yağdırdığı ata sözleri ve deyimler Rusça'dan taklit (*calque*) edilerek Ukraynaca norm ve kurallarına aykırı gelinmiştir (Koçur, 1995, s. 678). Sonuç olarak Ukraynaca çevirilerin suni olarak Rusça orijinalere mümkün olduğunca yakınlaştırılması pratiği yaygınlaşmış, "çeviri Ukraynacası" adıyla bilinen Rusça'dan alınmış ve Ukraynaca'ya mahsus olmayan sözcük, deyim ve dilbilgisel yapılarla dolu yapay bir dil ortaya çıkarılmıştır (Julavska, 2001, s. 15).

1950'li yılların sonu 1960'lı yılların başında Stalin rejiminin batışının ardından şöyle denen "siyasi erime dönemi"nin başlaması ve Moskova yönetimi tarafından uygulanan sıkı parti ve ideoloji kontrolünün gevşemesi, çeviride yaşanan olumsuzlukların kısmen de olsa giderilmesini sağlamıştır. Yabancı dillerden yapılan çevirilerin basıldığı "Vsesvit" ("Tüm Dünya") adlı bir edebi dergi yayımlanmaya başlamıştır. Yayınevlerinde çevrilmiş edebi eserlerin editörlüğü ile ilgilenen bölümler açılmış, Ukrayna'nın en büyük yayınevi "Dnipro" ("Dinyeper"); "Dünya Klasik Edebiyatı", "Dünyanın Seçilmiş Yazarlarının Eserleri", "Dünyanın Lirik İncileri", "Yabancı Hikayeler" adları altında değişik yabancı dillerden çevrilmiş kitap dizileri basmaya başlamıştır. Klasik yabancı yazar ve şairlerin Ukraynaca'ya çevrilmiş antolojileri yayımlanmıştır. Sadece klasik sayılan Avrupa dillerinden değil İspanyolca, İtalyanca, İsveççe, Danca, Yunanca gibi daha az bilinen Avrupa dillerinden ve doğu dillerinden çeviriler yapılmaya başlamıştır. Tercüme pratiği ve tercüme kuramının birleşimi ile, **Grigoriy Koçur** ile **Mikola Lukaş**'ın en ünlü temsilcileri oldukları Ukrayna çeviri okulu ortaya çıkmıştır. Ukrayna milliyetçiliğiyle suçlanarak 10 yıl ağır hapis cezası giyen ve geniş ve derin bilgisi (*mütebahhir*) olan Grigoriy Koçur, hapisshanededen sonra Ukrayna'ya döndüğünde örgütsel çalışmalar başlatarak öncelikle genç yazar, şair, çevirmen olmak üzere edebi çevreleri kendi etrafında toplamıştır.

14 dil bilen, *polyglot* Mikola Lukaş, edebi çevirinin parlak temsilcisidir. Çevirilerinin göze çarpan özellikleri, zor çeviri sorun ve problemlerini hiç korkmadan

çözmesi, dilsel araçlar ile deneyler yapmasıdır (Savçın, 2006). Uzun yıllar içerisinde Mikola Lukaş'ın yaptığı çevirilerin, ideoloji sebepleri yüzünden yayımlanması yasaklanmıştır.

XX. yüzyılda Ukrayna ve Rusya'da çeviribilim

XX. yüzyılın 1920'li yıllarında edebiyatta ve çeviride yeni isimlerin ortaya çıkmasının yanı sıra çeviri ile ilgili kuramsal konulara da dikkat edilmeye başlanmıştır. Uzmanlar 1920'li yılları Ukrayna'da çeviribilimin temellerinin atıldığı dönem olarak değerlendirebilirler (Korunets, 2008).

Bu makale kapsamında öncelikle uzun bir tarihe sahip olan insan faaliyeti olarak çeviriden söz edilir. Yeryüzünde ilk tercümanın ne zaman ortaya çıktığı bilinmediği halde, çevirmenliğin, insan faaliyetlerinin en eski türlerinden biri olduğu şüphesizdir. İlk başta yalnızca sözlü çeviri varken daha sonra alfabe kullanılmaya başlandığında yazılı çeviri de ortaya çıkmıştır. Farklı kaynaklar, çevirmenliğin binlerce yıllık tarihi olduğunu göstermektedir. Babil, Asur gibi eski devletlerde, fethedilen halklara hükümdarlarının emirlerini bildiren tercümanların bulunduğu bilinmektedir. Antik Mısır'da da, komşu ülkeler ile iletişim kurabilecek tercümanlar yetiştiren özel bir okul vardı (Komissaro 2002, s. 85).

Aynı zamanda şunu belirtmek gerekir ki, insan faaliyeti olarak çeviri ile XX. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkan bir bilim dalı olan ve çevirinin ve çeviri sürecinin ilke, yöntem, strateji ve özelliklerini konu alan çeviri bilimini birbirinden ayırmak çok önemlidir. Pratik çeviri ile uğraşan çevirmenler şu ya da bu dönemlerde çevirinin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili genellemeler yapmak, başka çevirmenlere öğütler vermek için gayret sarfetmişlerse de tek tük ve düzensiz olarak görülen bu gayretlerin temelinde ciddi bir bilimsel yaklaşım olmadığı şüphesizdir. Bu bağlamda Etienne Dolet ya da John T. Savory tarafından yapılan genellemelerden söz etmek hiç gereksiz olmayacaktır (Komissarov, 2002, 106–107). Aynı durum Rusya ve Ukrayna coğrafyasında çevirinin gelişiminde görülmektedir. XX. yüzyılın 1920'li yıllarına kadar uygulamalı çeviri faaliyetlerini bilimsel temele oturtma çabaları düzensiz ve sistemsiz nitelik taşımıştır.

Bu bağlamda Avrupa çeviribiliminin kaynaklarının; Shakespeare sonetlerinin çevirmeni, ünlü Ukraynalı dilbilimci **Oleksandr Finkel** tarafından en az Sovyetler Birliği'nde 1929 yılında ilk yayımlatılan "Tercüme Teorisi ve Pratiği" adlı bir ders kitabına kadar uzandığını bahsetmek doğru olur. Çeviri biliminde ilk olarak *yeterli çeviri* (*adequate translation*) kavramını kullanan Oleksandr Finkel, Marcus Tullius Cicero, Marcus Fabius Quintilianus, Wilhelm von Humboldt ve Mihaylo Staritskiy'a dayanarak çevirinin, çeviri yapılacak dil (erek dil)i pekiştirdiğini ifade etmiş, çeviri açısından metin tiplerini ve çeviri tiplerini sınıflandırmış, çeviri amaçları bakımından bilimsel metni en ince detaylara kadar incelemiş, Ukraynaca dilbilim terminolojisinin temellerini atmış, ulusal terminoloji sistemlerinin yaratma yollarını ortaya koymuştur (Finkel, 1929).

Rusya ve Ukrayna'da XX. ve XXI. yüzyıllarda çeviribilim alanında araştırmalar yapan bilim adamlarından en ünlüleri A. V. Födorov (Födorov, 1983), V. N. Komissarov (Komissarov, 2002), V. S. Vinogradov (Vinogradov, 2001),

İ. S. Alekseyeva, R. K. Minyar-Beloruçev (Minyar-Beloruçev, 1996), Y. İ. Retzker (Retzker, 2004), L. S. Barhudarov (Barhudarov, 1975), V. G. Gak (Gak, 2000), V. V. Sdobnikov, O. V. Petrova, V. N. Bazılev, N. K. Garbovskiy, L. M. Çernovatyı (Çernovatyı, 2002), V. İ. Karaban (Karaban, 2003), O. A. Kalniçenko, V. D. Radçuk, O. İ. Çeredniçenko (Çeredniçenko, 2007), İlko Korunets (Korunets, 2003) v.b.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Ukrayna ve Rusya'da çeviri. Sonuç

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından çeviri faaliyetleri ve piyasadaki durum önemli ölçüde değişmiştir. Hem Rusya'da hem de bağımsızlığına kavuşan Ukrayna'da çeviriler yapan devlet yayınevleri maddi sıkıntılar yüzünden çoğu halde çalışamaz duruma gelmiş, yabancı dillerden yapılan çeviriler de hiç denecek kadar az yayımlanmaktaydı. Öte yandan Sovyetler Birliği'nde uygulanmakta olan sansür yok olmuş, daha önce ideolojik bakımdan çevrilmesi yasak olan eserler tercüme edilmeye başlamıştır. Aynı zamanda tercümelerin kalitesi düşmüş durumdaydı. Piyasada ciddi edebi eserlerin çevirileri yok denecek kadar az, piyasa detektif, erotik, pornografik olmak üzere "hafif" romanlarla hıncanınç doluydu. Ancak maddi sıkıntılar, kaliteli uzmanların yetersizliği, tercüme kalitesinin düşmesi olmak üzere günümüzde yaşanmakta olan bütün zorluklara rağmen XX. yüzyılın sonunda ve XXI. yüzyılın başında hem Ukrayna'da hem de Rusya'da çevirmenliğin boyutları ve sosyal önemi çok büyük kalmaktadır (Komissarov, 2002, 87).

Son olarak XX. ve XXI. yüzyıllarda eserleri Rusça ve Ukraynaca'ya çevrilen, Türk yazar ve şairlerden söz edeceğiz. Yukarıda bahsedildiği üzere XX. yüzyılda özellikle de Sovyetler Birliği'nin kurulmasının ardından Rusça konuşan vatandaşlara dünyanın en çok bilinen edebi eserleri iletebilmek için yoğun çeviri çalışmaları başlamıştır. Rusça'ya tercüme edilen bu eserler arasında ayrıca Türk yazar ve şairlere ait yapıtlar da mevcuttu. XX. yüzyıl içerisinde Yaşar Kemal, Reşat Nuri Güntekin, Nazım Hikmet Ran, Orhan Kemal, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yahya Kemal Beyatlı, Fakir Baykurt, Melih Cevdet Anday, Bilge Karasu olmak üzere bugünlerde klasik diyebileceğimiz Türk müelliflerinin eserleri çevrilip yayımlanmıştır. Sovyetler Birliği'nde eserleri Rusça'ya en çok çevrilen ve en popüler edebiyat sanatçılarından da Nazım Hikmet ve Aziz Nesin olduğu şüphesizdir.

Ukraynaca'ya yapılan çeviriler kapsamında en çok emeği geçen çevirmenler, hem Ukrayna'da he de Ukrayna'nın dışında iyi bilinen Ukraynalı bilim adamı ve araştırmacı **Agatangel Krımskiy** ve şair **Pavlo Tiçna**, Türk halk masalları, türkü ve manileri, Mehmet Emin, Halide Edip Adıvar, Ömer Seyfettin, Suat Derviş, Orhan Hançerlioğlu eserlerini çevirmişlerdir. Akademisyen Agatangel Krımski, çevirilerin dışında tasavvuf, Kuran-ı Kerim, İslam tarihi, Türkiye tarihi, Türk edebiyatı tarihi, Arapların tarihi ve Arap edebiyatı tarihi, İran tarihi ve Fars edebiyatı tarihi gibi konularda bilimsel araştırmalar yaparak eserler vermiştir.

XXI. yüzyılda da Emine Sevgi Özdamar, Serdar Özkan, Elif Şafak, Nedim Gürsel, Perihan Mağden olmak üzere çağdaş Türk yazarların eserleri Ukraynaca'ya ve Türkçe'ye çevrilmektedir. Şüphesizdir ki, eserleri hem Rusça'ya hem de Ukraynaca'ya

en çok çevrilen ve bu ülkelerde en çok okunan modern Türk yazar Orhan Pamuk'tur. Aynı zamanda, karşılıklı olarak Ukraynalı, Rus ve Türk yazar ve şairlerin eserlerinin tercümesini destekleyen bir devlet (ya da devletler arası) programının olmaması, yakın komşu konumunda olan halklarımızın birbirimizin kültürel zenginliklerine ulaşmasını önemli ölçüde zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak Rusya ve Ukrayna'da çevirinin X. yüzyıla kadar uzanan bir tarihi olduğunu belirtmek gerekir. Yüzyıllar boyunca Avrupa dilleri başta olmak üzere birçok dilden Slav dili, Rusça ve Ukraynaca'ya çeviriler yapılmıştır. X–XIII. yüzyıllarda öncelikle dini kitaplar ve klasik sayılan Yunan ve Latin kaynaklı eserler, XIII–XV. yüzyıllarda ütöpik ve eskatolojik eserler çeviriye konu olmuştur. XVI. yüzyılda çevirinin özellikleri değişim eğilimi göstermiş, daha çok yazınsal yapıtlar çevrilmeye başlamış, I. Petro döneminde ve izleyen yüzyıllarda devlette yapılan reformların gereği olan ekonomik, teknik, politik vb. konularda kitaplar çevrilmiştir. Şiirler başta olmak üzere edebi eserlerin Rusça'ya çevrilmesinin en parlak çağı XVIII. ve XIX. yüzyıllardır. XX. yüzyılın ortalarına doğru da Ukraynaca'ya yoğun ve düzenli olarak çeviriler yapılmaya başlamıştır. XX. yüzyılın 20'li yılları SSCB'ye giren Ukrayna ve Rusya'da çeviri kuramının başlangıcı olmuş, II. Dünya Savaşı'nın ardından günümüze kadar V. Komissarov, A. Födörö, L. Barhudarov, Y. Retzker, İ. Korunets başta olmak üzere hem Ukraynalı hem Rus çeviribilim uzmanları tarafından onlarca bilimsel çalışma yazılmış, çeviribilim okulları kurulmuştur.

Kaynakça

- Barhudarov, L. S. (1975). Yazık i perevod (Dil ve Çeviri). Moskova: Mejdunarodniye Otnoşeniya.
- Bılous, P. (2009). Boris Ten u koli neoklasikiv (Neoklasikler İçinde Boris Ten). *Voln-Jitomırşçına, No. 19*. Jitomır: Jitomır Devlet Üniversitesi Yayınevi, S. 156–165.
- Brıska, O. Y. (2012). Pereklad u sistemi natsionalnoyı kulturı: poglyad neoklasikiv M. Zerova ta M. Rılskogo (Ulusal Kültürde Çeviri: Neoklasik M. Zerov ve M. Rılskıy'ın Görüşleri). *Literaturoznavçi Studii (Edebiyat Araştırmaları), No. 34*. Kiev: İ. Franko Lviv Ulusal Üniversitesi Yayınevi, S. 31–39.
- Çernovatıy, L. M. (2002). Pereklad angломovnoyı yurıdıçnoyı literaturı (İngilizce Hukuk Metinlerinin Çevirisi). Vinnıtsa: Podilla-2000.
- Çeredniçenko, O.İ. (2007). Pro movu i pereklad (Dil ve Çeviri Hakkında). Kiev: Libid.
- Dunayev, D. İ. (1916). Prepodobnyı Maksim Grek i greçeskaya ideya na Rusi v XVI veke (Aziz Maksim Grek ve XVI. Yüzyılda Rusya'da Yunan Fikri). Moskova: Synodos Basımevi.
- Finkel, O. M. (1929). Teoriya i praktıka perekladu (Tercüme Teorisi ve Pratiği). Harkiv: HÜB.
- Födörö, A. V. (1983). Osnovy obşçey teorii perevoda: lingvistiçeskiye problemy (Genel Çeviribilim Kuramı Esasları: Dilbilgisel Sorunlar). Moskova: Vışşaya Şkola.
- Franko İ. Y. (1980) Zibrannya tvoriv (Bütün Eserleri), Cilt 39. Kiev. Naukova Dumka.
- Gak, V. G., Grigoryev, B. B. (2000). Teoriya i praktıka perevoda: frantsuzkiy yazık (Fransız Çeviri Teorisi ve Pratiği). Saint-Petersburg: İnterdialekt.
- İvanova, T. A. (1998) Staroslavıanskiy Yazık (Eski Slav Dili). Saint-Petersburg: Saint-Petersburg Üniversitesi Basımevi.

Jirmunskiy, V. M. (1966). Stih i perevod: İz teorii romantičeskoj poemi (Şiir ve Tercümesi: Romantik Şiirin Tarihi). *Russko-yevropeyskiye literaturniye svyazi (Rus Avrupa Edebi Bağlantılar)*. Moskova, Leningrad: Nauka.

Julavska O. O. (2011). Metodologični problemi perekladnavstva (Çeviribilimde Yöntem Sorunları). Sumr: Sumı Devlet Üniversitesi Basımevi.

Karaban, V. İ. (2003). Teoriya i praktika perekladu z ukrajinskoyi movi na angliysku (Ukraynaca'dan İngilizce'ye Çeviri Kuramı ve Uygulamaları). Vinnitsa: Nova Knıga.

Koçur G. (1995). Migel de Servantes Saavedra. Premudriy idalgo Don Kihot z Lamançi (Miguel de Cervantes Saavedra. Bilge Şövalye Don Kişot De La Manchia). Kiev: Dnipro Yayınevi.

Komissarov, V. N. (2002). Sovremennoye perevodovedeniye (Çağdaş Çeviribilim). Moskova: ETS.

Kopeleviç Y. H. (1977). Osnovaniye Peterburgskoy akademii nauk (Petersbug Bilimler Akademisi'nin Kuruluşu). Leningrad: Nauka.

Korunets, İ. (2008) Bilya vitokiv ukrajonskogo perekladnavstva (Ukrayna Çeviri Biliminin Kaynakları), *Vsesvit Dergisi, Sayı 1-2*, S. 188-194.

Korunets, İ. (2003). Teoriya i praktika perekladu (Çeviri Kuramı ve Uygulamaları). Vinnitsa: Nova Knıga.

Kurilov A. S. (2005) V. K. Trediakovskiy i literaturno-hudojestvenniye dvijeniya v Rossii v XVIII veke (V. K. Trediakovskiy ve XVIII. Yüzyılda Rusya'da Edebiyat Yönelimleri). Moskova: İMLİ RAN.

Lavrınenko Y., Sverstük Y. (Ed.) (2008). Rozstrilyanne Vidrodjennya: Antologiya (Kurşuna Dizilmiş Diriliş: Antoloji). 1917-1933. Kiev: Smoloskup.

Letskin, M. (2002). Jitomırska perekladatska škola (Jitomır Çeviri Okulu). *Volın-Jitomırşçına, Sayı 9*. Jitomır: Jitomır Devlet Üniversitesi Yayınevi. S. 47-52.

Mahnovets L. (Ed.) (1967). Slovo o polku İgoreve ta yogo poetični perekladı (İgor Ordusu Hikayesi ve Edebi Çevirileri). Kiev: Naukova Dumka.

Mathauserova, S. (1976). Drevnerusskiye teoriyi iskusstva slova (Eski Rus Söz Sanatları). Praha: Univ. Karlova.

Minyar-Beloruçev, R. K. (1996). Teoriya i metodı perevoda (Çeviri Kuramı ve Yöntemleri). Moskova: Moskovskiy Litsey.

Moskalenko, M. (2006) Narısı z istorii ukrajonskogo perekladu (Ukrayna'da Çeviri Tarihi ile İlgili bir Deneme). *Vsesvit. Sayı 3-4*.

Puşkin A. S. (1937) Pismo N. İ. Gnediçu ot 27 sentabrya 1822 goda (27 Eylül 1822 tarihli N. İ. Gnediç'e mektup). *Polnoye Sobraniye Soçineniy (Bütün Eserleri). Cilt XIII*. Moskova, Saint-Petersberg: SSCD Bilimler Akademisi Basımevi.

Retzker, Y. İ. (2004). Teoriya perevoda i perevodçeskaya praktika (Çeviri Kuramı ve Uygulamaları). Moskova: R. Valent.

Saunders, D. (1995) Russia and Ukraine under Alexander II: The Valuev Edict of 1863. *The International History Review, Vol. 17, Issue 1*, P. 23-50.

Savçın V. R. (2006) Novatorstvo Mikolı Lukaşa v istorii ukrayınskogo hodıjnyogo perekladu (Ukrayna Edebi Çevirisine Mikola Lukaş'ın Getirdiđi Yenilikler). *Doktora tezi*. Kiev: Kiev Taras Şevçenko Üniversitesi.

Vinogradov, V. S. (2001). Vvedeniye v perevodovedeniye: obşçıye i leksiçeskiye voprosı (Çeviribilime Giriş: Genel ve Sözcükbilimsel Sorunlar). Moskova: Moskovskiy Litsey.

Veledinskaya, S. B. (2010). Kurs obşçey teorii perevoda (Genel Çeviri Kuramı). Tomsk: Tomsk Teknik Üniversitesi Yayınevi.

Voronina İ. P. (2012). K voprosu o printsıpah i metodologii perevodçeskoı kritiki V. A. Jukovskogo (V. A. Jukovskiy Çevirilerinin Eleştiri İlkeleri ve Metodolojisi). *Filologičeskiye nauki v Rossii i za rubejom (Rusya'da ve Rusya'nın dışında Filoloji Bilimleri)*. Saint-Petersburg: Renome, S. 203–206.

Uştan İ. (2009) Perekladatski zdotuki Pavla Grabovskogo (Pavlo Grabovski'nin Çeviri Başarıları). *Naukoviy visnik Hersonskogo derjavnogo universitetu. Seriya Lingvıstika (Herson Devlet Üniversitesi Dilbilim Dergisi)*, S. 394–400.